

TANDORI DEZSŐ

A Kosztolányi-líra kikezdhetetlensége

Az időpont: 2000 augusztusa. Aki a címen sokat töprengett: természetesen a dolgozat írója. Néhány hónapja fogta el ez a – különös? – hangulat, ez az „érzés”... hogy alkalmas helyen mindegyre a címben jelzettekről beszélt. Fordulat volt-e nála ez? Inkább – lassan alakult. Miért kell ezzel foglalkoznia? Mennyiben kérdés ez? Íme, kérdések.

Eldönthetetlen vita, írók írják-e (írhatnák-e?), tudósok-e... az „igazi” irodalomtörténetet. Az irodalomtörténetet semmiképp sem az írók. Bár épp Kosztolányi mondta, hogy abban semmi kivetnivalót nem lát, ha a költő lelkesen tapsol a Zeneakadémia nagytermének (mondjuk) első sorában, miután verse a pódiumról elhangzott. Hiszen gazember lenne ő, amennyiben hitványnak találná saját produkcióját, azaz szülőttét, miért hagyja, hogy a közönséget gyötörjék akkor vele? Ha meg feszengve szerénykedik: kicsit képmutató. Az írók inkább az esztétikai fogalmak nagyon is „történeti” (ekképp talán mulandó) meghatározói. De ha – mint nálam Kosztolányi esetében – változik is a megítélés, az említett hangulat és érzet, megmarad talán valami... olvasmány. S ily értéket a tudós nem hajhászhat. Nem csupán az író és a tudós tábor egészíti ki egymást (szerencsés esetben), de önmagunk időben eltérő belső állagai (lásd újra fentebb) csakígy. Kosztolányi kikezdhetetlenségéről azért érdemes (próbáljuk: lenne érdekes is) beszélni, mert épp ez a líra érződött sokszor önmaga rangjához képest (nálam ma már a Szép Ernő – Füst Milán – Pilinszky János – József Attila sor ötödikje ő) kikezdhetőnek. S magam is kikezdhetem; igaz, oly időkben (illetve oly érzeteimből), amikor azt éreztem (amelyek jegyében azt hihettem): Kosztolányi kibírja. Valamint: ha *A zsalu sarokvasa* című kötetemben ilyképp szereplő Kosztolányi-tanulmányon túl lépünk, hát azt is tudni kell, nem szabad eltagadni, hogy kedvenc helyeink mellett (nekem, nem móka, Kosztolányi alkotta meg a magyar irodalom legszebb sorát, sokszor elmondtam: „E nyári koraestén, hogy még mind vacsoráznak”...) gyarlóbbaknak érezzük a többit; sok ezer kedves és tökéletes hely szomszédságában azt a pár száz esendőbbet, kirívóan furcsát, nehezen védhető, „na, ja, igen-igen” szorzóértékűt. Ma úgy érzem, hogy az érett Kosztolányi-líra (szubjektív, a teljes első kötetet ide soroljuk-e) minden pontján kikezdhetetlen. Itt, hogy dolgozatom értelmét meg ne kérdőjelezzem rögvest, engedményeket nem tehetek.

Azokat a pontokat választottam ki, amelyek támadhatónak látszanak (látszhatnak, látszottak akár az én számomra is). Természetes, hogy az olvashatóság kedvéért szűkre fogom munkámat. Eleinte részletesen kifejtem szempontjaim sorát (egy-egy kétesnek ítéltető vers-helynél), később szinte kódolva, utalószavakkal próbálok minél több adalékot közrebocsátani – pontosan e líra nagy szépsége okán.

S felmerülhet a kérdés: mi volna mélyebb alapja mind e tűnődésnek, fejtegetéseknek? Tallózások nem sokat érnek. Meg tudom mondani – egyéb általánosságot sem közöl majd munkám –, mi adja (számomra) e költészet kikezdhetetlenség-érzetét. Az, hogy Kosztolányi sokkal elsődlegesebb, „alámerülőbb”, evidensebb, tragikusabb emberi képletet fejez ki (hordoz), mint gyakorta hittük (sokan – hiszik). És ez az emberi

képlet, ez a sok mindenben igencsak a teljesség egyik lehető képét mutató emberi-alak pontos hűséggel fejeződik ki a bizarr, meg-megbillenő eszközökkel is.

*

Badar állítás lenne, persze, ha azt mondanák: a tragikus, végletes, teljességek egyikét adó-sugalló „ember-mivolt” fedezete, hitelesítője lehet sikerületlen költői megoldásoknak. Azt mondtuk ellenben: a különös (nem hozunk lefelé minősítő jelzőket többé!) eszközök erős kölcsönviszonyban vannak tartalmukkal, és e (gyarló szó) tartalmak nyomon követhetők az emberi centrumig (a Kosztolányi-személyiségben), s ott igencsak nagy általánosokra bukkanunk. Aztán visszafelé is megtesszük a pályát: így mondjuk akkor, hogy a bizarr kifejezés (bocsánat!) igenis lényegi dolgok hű megjelenítője, egyenértékű ekképpen olyasmi, mint a „verőfény-vőfély” rímpár, az *Éjjel az alvó mellett* vagy a *Halottak* nagy és teljes tökélye, meg a *Méz* „méz már – néz már” kínosnak is érezhető játékossága. Nem. Ezek egyenrangúak, s mi most az itt „felvett” három kategória közül az elsőbe és a harmadikba illeszthető helyek némelyikét vesszük elő, s látni fogjuk, a párbajtőrhegy-méretű „vicc” mögött sokszor már eleve fájdalom és vér van... de mindenképpen idegbolygás és vér-keringés.

*

Az *Üllői-úti fák* sanzonszerűsége lenne, ami kikezdhető. S mégis! Vagy hát: mégsem. A „Hova repül az ifjúság?” slágerkitétel mélyen szerves. Mert a vers-szerkesztődés ehhez igazodott eleve. Magasrendű szerveződés „viszi el a hátán” a közkeletű megfogalmazásmódot. (Olvasóm, kérlek, versenként nézz utána e dolgainknak! Nem idézhetjük agyon a cikket.)

A „Kisgyermek” második versében a „szőke fej” (később virtuóz versben jön vissza, fiáról írja Kosztolányi a „32 éves”-ben), meg az „arany gyertyácskát tart keze” szentkép-giccs. És mégse. A hatalmas gesztusok is szikárak a maguk túláradásában. Azért, mert megfelelnek egy elemi érzetnek. Azért, mert mindönnkben van olykor ily túláradás: „bámulom, mint egy ismeretlent...” Nem is szólva a felfogásmód háborzongató bájáról, bájának háborzongató mivoltáról.

Nem vehetjük végig a „Kisgyermek” minden ily helyét. De kiemelendő „a doktor bácsi”, aki „áldott aranyember”. Nem gondoltuk-e túl kevészer, hogy ez – minden-napi beszédünk? Élményjellegünk? Gondolatpályáink nem „a hermeneutikus centralitás dinamikájának dekódolásából” állnak (szószertiségükben) 99%-ig. Hanem effélékből. „Come on, baby!” Ha lovunk esélyes a végén. Üvöltünk. Ez egy drága pofa, mondjuk. Jaj, Istenem, nyögünk fel.

Áldott aranyember. S milyen furcsa: történelmi helyzetünkben az „élet”, a „béke” stb. szavak jócskán megkoptak. De Kosztolányi mintha – a múltból érkező nagy és szelíd, de magabiztos mozdulattal adná vissza hitelüket; a doktor bácsiról szólván: „A béke ő, a part, a rév, az élet.” Előlegezzük meg: a kései nagyon nagy versek („Hajnali...”, „Szeptemberi...” stb.) tele vannak ilyenekkel. Majd említünk néhányat.

Nem beszélve az „ottan”-féle alakzatokról. („Múlt este én is jártam ottan.”) Talán az, hogy egy sornyi versszak ez a kijelentés, talán az, hogy nem tudjuk, hol járt ő „ottan”, tehát dramaturgiája van az ügynök – vagy valami egyéb teszi. Hogy nincs baj ezzel a módozattal sem. Vagy ugyanitt az „aki belenézi, belevész”. („Csupán egy tükör az egész... egy kép az üvegen kilobban”; de messze minden giccstől ez. Sőt, izlelgetjük,

mondogatjuk meghatottan. S nem önsajnálkozón. Ettől kímél meg minket az eleve-
túlfogalmazottság csodája Kosztolányinál.)

*

„S a hőmérőn, ha ugrik a higany, / csontos markába hahotáz vigan...” (Ó, a halál)
Három kifogás is adódhatna. Nem adódik. Groteszk haláltánc, mondhatnánk,
s mentve az egész. Mert ez is elő van készítve (vagy ez is visszautal); korábbi hely: „té-
pázza gallérunk, ijedve forgunk, / és kacagás közt betöri az orrunk”. A „kacagás közt”
furcsasága hitelesebbé, egyedibbé teszi a kifejezés erezetét. Az egésznek a jelenetezése
a közelmúlt évtizedeinek színházába illhet, a legjavába.

Vagy ahogy ritmust ront. (Későbbi nagy versekben is, és épp ő, a tökéletesség
Kosztolányija!) Tessék: „Komoly és barna kislány lesz. Merengő. / A lelke párna, puha
selyemkendő.” (Már néha gondolok a szerelemre) Mindent mondhatna! Minden örület
túlzást. Mert maga az alap-érzés, az alap-helyzet örület, nevetség és túlzás. Így gondolni
a szerelemre...! S ki ne gondolta volna azt, mégis, így? Itt felfedtünk valamit a különös-
ségek reál-értékeiből, alapjaiból. Ugye?

Az iskolában hatvanan vagyunk. Még ez is „Kisgyermek”. Milyen pontos a „bús
komédia”, vagyis az osztály látványa. Milyen fokozhatatlan teljessége a kifejezésnek az
„egyszerre pislant százhusz kis verébszem”! Eleve, hogy a költő a „százhusz” szót va-
lami ily pontoskodó ürüggyel le tudta írni! Aztán a vége: „Mivégre ez a sok fej, kéz,
fül, orr, / sokszor csodálva kérdezem: minek?” Nem szoktuk az *Esti kérdés* mellé tenni
ezt a verset. Mert szakmailag gyengébb szövésűnek érezzük. De ha netán nem a szövés
az egyedüli kritérium? Ha a fel-fellobbanó, végtelenekig lendülő kifejezés-robbanások
ugyanannyit érnek? Eldönthetetlen kérdés. Am a kifogásosdit messze elnémította
bennem.

*

Mert nem akarom „zárni” majd e sorokat valami „összefoglaló erejűvel”, becsusz-
szantottam ide a személyes szempontot. Persze: így érzem én... itt tartok jómagam. Ha
merő esetlegességnek tekintjük e fokot (jelletet), fogyatkozik a jog, hogy az Olvasót
zaklatni lehessen vele. Ha etalonnak, normatívnak, kikezdhetetlennek állítanánk meg-
látásainkat, érzeteinket: nevetséges túlzás volna az, ellenszenves, valóban teher.

Ami a biztos „arany közép”: hogy Kosztolányi anyaga vonul végig – s történetesen
így, hát Istenem – munkánkon.

*

Vannak ilyen típusok is: a megfogalmazás maga a tökéletesség; amiről szól a dolog,
vajon mennyire lényeges?

Íme: „Garaboncások, vásott ördögök, / a hajatok lóg, zöld a körmötök, / ordítottok,
és ha ajtónkat kitárnám, / az üveges-szekrénynek rontanátok, / zengetnétek tütülő
harsonátok, / és szánkáznátok szőnyegünk virágján.” A kifejezés említett hatalmas ér-
tékeit azonban – irodalomfelfogásunk! – mintha lerontaná valami társadalmi szem-
pont. Jaj! Hogy az „úrigyerek” és a „kis proletárok”. De nem és nem! Lélektől-lélekig
távolságról van itt szó. És a kifejezés roppant ereje, sok-sok leleménye, elemi sodrása el
kellene hogy sodorja ama szempontunkat is, hogy az említett tartalom netán periferi-
kus... „na ja”-dolog.

S nem azért, mert Kosztolányi kis gyermekalakja a megváltást és a cukorhabos boldogságot szánna e szegény embertársaknak is. Ő, az eleve – és minden mód – szegény. Nem. Kifejezőmód teszi ezt.

*

Az *Ódon, ónémet, cifra óra* e kifejezőmódjának még a Kosztolányi-átlagnál is fokozottabb hangalakbeli, látványbeli cizelláltsága „viszi el” erősen a befejezést (a lényegét, mellest), ahol sallangos szófordulatokat mit se bánunk, az élet elemi tragédiáját, borzongatását érezzük. Hogy: „...elsápadnak majd egy éjen / az apró arany-angyalok, / s ez óra veri el az éjfél, / ha majd egy éjjel meghalok...”

Vagy ahogy itt Szabó Lőrincet előlegezi meg, adja máris: „Valami zaj, valami halk sirás. / Egy csillag árnya? Vagy valami más? // Fekete, nagy ijesztő szélmalom...”

Itt nem is kell magyarázat: pedig oly lazának látszik a szóismétléses szerkesztés! Ám épp ez adja a lírai erőt:

„Miért zokogsz fel oly fájón, busan / csöndes szonáta, álmodó szonáta?” Gyanak-szom, hogy korszellemünk líra-vágya a plaszticitásé. Akarjuk ezeket a kifejezőmódokat. Azaz: „A kert mögül”, folytatódnak rögtön az iméntiek, „mostan felém suhan / az évek árnya, tűnt időök halála.”

S – megvan! Így kiáltok. Sok-sok esetleges, kétes értékű, kifejezés olyan foglalatban ér minket, hogy a későbbi mívés-igény ugyanily sok ridegségig „végső” pontossága fogyatékosabb: mert ama bizonyos „emberi foglalat” (ami itt épp a szerkezetben, a versszak nagyobb lélegzetében érvényesül) Kosztolányinál egyetemesebb volt, mint – ismétlem – szívem oly sok kedves, újabb mesterénél.

Ha van valami lényegesen tömör közlendőnk, ez lehetett az. A szorzat jó és nagyon végső módon jelentős Kosztolányinál. A gyarló szavakat a „vízjel” segíti; vagy fordítva.

*

Csak úgy magában, ezt:

*„Ők meg nevetnek, integetnek
a hűvös templom bűvös öblén,
és muzsikál és orgonázik
a zene, ima és a tömjén.”*

Csupa közhely? Majdnem. Amíg át nem érezzük-értjük az egészet. „Kisvárosi arany-vasárnap”, szinte századfordulói festményeké a piactéren a színes árnyakkal, vörös napernyőkkel, lila foltokkal. S e jó, egyszerű lelkek mennek Istenükhöz. „Úri, szagos misére”. S ha mi magunk járunk, ha nem járunk is ilyesmikre, velük együtt ragad el, emel föl minket egy pillanatra – hűvös és bűvös talmiságos látszata ellenére – a leg-rangosabb költészet szárnyuhanása.

*

Meddig jutunk? Át kell térnünk a „Koncert” (*Őszi koncert*) és a *Kártya* ciklusra. (Gyengéje szívemnek mind a kettő, régóta ám erről volt már szavam évtizedekkel ez-előtt.)

Előbb azonban még valamit – előrelendülve két leleményünkig. Az egyik egészen kései vers része; utalás történt: *Szeptemberi áhítat*. Elgondolkodtam rajta: a „kövér virágba bújik a darázs ma...” sor felfogható úgy is, hogy bántóan formakényszeres

(a rímmel, s ráadásul miért? „a hosszú út után selymes *garage*-ba”, így írva, ráadásul, s a purista részéről!). De ha jobban megnézzük: ilyen „jobban megnézzük”-közhelyes az élő nyelv, és az erőltetettnek ható fordulatoknak két – egymásnak ellentmondó – magyarázata is adódhatik. Például a „darázs ma”. Gondoltuk-e, hogy ez a dolog így plasztikus, így igazán az? Tehát művészeti, formaelvi igény él a látszólag igénytelen (mert túlsági modoros stb.) lehetőséggel. Ellenkezője ennek: hogy a már emlegetett teljes-személyiség (a teljesség egy lehetséges hordozója, persze, „csak”) az egyik immanens lehetőségét húzza elő a cilinderről. Nem? A bűvészműtávkönyv, vagy az, amit ennek alcáznak, megteszi hatását – de hol? Nem a porondon. Mélyebben, érdemlegesebben. A költészet csodája alakul így? Nem biztos. Ellentétes végletek, mondom: lehet, hogy a költészet csodája (kicsit ködösen idealista elképzelés a részemről „tűri meg” és ezt az eszközvilágot is, leghívebb megjelenítőjeként. A csoda még ilyen anyagból is megvalósul, ha meg kell valósulnia).

Am nem is ez a két sor izgatott engem elsődleg. Hanem ez a pársoros:

„...méztől *dagadva* megreped a szőlő,
s a boldogságtól *elnémul* a szőlő”.

Most itt akkor több tényező hat együtt. A „szőlő” eleve furcsa, de kifogásolhatatlan alak arra, hogy „aki beszél”. A „szőlő” csak látszólag kényszeríti ki erőltetetten. Inkább talán együtt született ez a rímpár. Másrészt: formai és tartalmi, (formai-tartalmi, értsd irány szerinti) közössége van az „elnémul”-nak (fogyatkozás) és a „megreped”-nek (túlcsordulás). Ez már önmagában elegendő, hogy megtartsa az alakítás módját, emeljen rajta külön is valamit. Valamint: a sorok helyi értéke sem hagy kétséget a költői döntés helyessége felől. Összegeződik itt az eddigi fokozás sok eleme, másrészt bevezetés ez (még mindig csak az!) a kifejtettebb verstartalomhoz. Hadd jegyezzem meg, hogy a Szépirodalmi Kiadónál megjelent *Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Versei, 1973.* egynémely borzalmat tartalmaz. Epp itt, például: az egyik legszebb rendhagyóságot („a felnőttek *érth(etle)nül* beszélnek”, kiemelés TD.) rontja iszonyná: „ért-hetetlenül”. Jaj! Gyanús az „osonna” rímje, az „uzsonna” is. Megyek, megnézem más Kosztolányi-köteteimben, nem „ozsonna” ez inkább?

Ha nem – bocsánat. (S nem! Bocsánat. De így dolgozunk, Arany megmondta, lelkünkben a mi szeretett idézeteinkkel.)

*

A másik példa: meglepőbb. A címében is fura, kicsit Adyt idéző „Én mindig temetek” címkezdésű versről van szó. Nagyobb közhelygyűjteményt egy filozófiára hajló, hajlottabb korú, rossz értelemben amatőr költő sem hozhatna össze, mint poétagéniuszunk itt a végén:

„*Temetem a jót, a rosszat, örökké...*
Annyi bánatom van, amennyi örömem.
Annyi halottam van, ahány pillanatom.
Kertemben nyílnak, hervadnak a rózsák.
Én mindig temetek.”

Hát... sziszegve próbálom teljes értékű Kosztolányi-versnek elfogadni ezt. Hogy teóriám meg ne dőljön, azt mondom: Na tessék! Mit tesz a forma bűvölete! Ha „Az Orion süvege... parázsló...” S ráadásul micsoda kérdő formában! „Miért?” Ha erre az

jön, hogy „Ki tette ezt? Ki volt ez a varázsló?” Hát épp a veszettül tomboló stíluseszközök adják el jól az egészet, a bővli-látszatot stb. Itt átjön a rivaldán a Nagy Mögötte. A szabadvers kevesebbet engedhet meg magának.

Vigasztalódom – ráadás! – egy harmadik példával. Kevésbé ismert költemény, a szegény-szerencsétlenkedő „En mindig temetek” szomszédja. Maga a grand guignol. S mégis milyen nagy dolog, épp a mi jegyünkben itt: a *Fényes, dicső madaraim*

*Mért nem daloltok cifra tollatokkal,
trillás torokkal, mint ama mesés,
vad tavaszon, hogy harsogott a lélek,
mint egy lármás madárkereskedés?”*

Ez itt, persze, trouvaille a végén!

„Fölkéselt mellel, megvakult szemekkel...”

Brr.

*„...gubbasztotok. Sokat szenvedtetek.
És hogyba megszólaltok néha-néha,
már úgy beszéltek, mint az emberek.”*

Valójában attól nem hiper-klassziszú Kosztolányi-vers ez, hogy nincs benne igazi poétikailag-eltúzott elem; megmaradnak a borzasztó végletek – a logikai, prózai közlés keretében.

*

A „Kártya-Koncert” legyen zárásunk, így hát, épp e madaras vers okán, iktassunk közbe még valamit, a *Mágia*-kötetből.

Korai Kosztolányi-rajongásom egyik fő-fő tárgya volt a *Kösönnyű* című vers. Az ifjúság jékelys vadromantikájával (nem! máig realitásérzékelésemmel!) nagyon át tudtam élni.

*„Úgy félek, hogy ezt a homályos, ódon
vén bánatot egy éjjel elveszítem,
és véle együtt életem s a szívem,
a szívem is, és megvigasztalódom.*

*S csodálkozom a fáradt, furcsa szókon,
melyek belőle ömlöttek szelíden,
szájam haragra többé nem feszítem
vérezve, átkozódva és vívódón.*

*De nézem a sírókat és a könnyűk,
és gyászolom elvesztett bánatom,
ezt a nehéz és babonás kösönnyűt.”*

Itt annál jobb minden, mennél inkább „cifrátatik”.

*

Az *Őszi koncert* kezdete nyomban a mi témánkat találja telibe.

*„Sírj, őszi vers... Sírj, mind a két szemem,
sírj, őszi koncert, zengő zeneverseny.”*

Milyen szép ez. S elbírja a következő két (nem is párba rímelő) sort:

„Most itt az ősz és én vagyok az ősz...”

Elfogadjuk ezt a lazaságot. Tegye-vegye magát, benne marad a képben.

„...és régi bútól vemhes újra versem.”

Fő az egyszerűség!

S tovább, itt már nekivadul:

*„Beteg vagyok, szépségektől beteg,
nem is vagyok más, egy beteg poéta.
Ha egyet nézek, elfakul a fény
és ferdül a nap, mint a hold karéja.
Ha kettőt nézek, hullik a levél,
és föltámad az, aki rég nem él...”*

Mondhatnánk: lejjebb már nem is adhatná. De így a jó.

Mert:

*„Ha hármát nézek, az erdőn keresztül
szél száll és kiszakad a köd,
és a világ fázlódva összerendül.”*

Talán a kurtább sor menti meg. A „fázlódva” nem valami nagy lelemény. Jó viszont, hogy később a *Koporsó és bölcső közt* a rettenetes közhellyel hátborzongatóan indító költeményben („Anyám, ha egyszer végre visszatérek/ és ott maradok mindörökre nálad.” Furcsa ez a pont itt. „Ha ráborulok régi küszöbünkre,/s megcsókolom az áldott, ősi fákat/és fáradottan, könnyesen remegve/nézek szemedbe.” Pont megint. Ekkora ellentétet! A leggiccsesebb rémségek – a legcsodásabb, „bögető” verssé alakítva, a nagy magyar versek egyikévé.) –, jó, hogy ez megint jön: „Nagy vaskapunk mennydöröggye összerendül...” A kapu-motívum! Lásd Kafka. De ez az „összerendül” micsoda szó” Öserejű (bocsánat). Holott előtte-utána mi van? „Ősz lesz, tudom, bíborló fény cikáz,/rőt esti láz...” És: „...hogyan fázva átremeg az ősi ház/a félelemtől.” Sok az „ősi” is, ily közelségben... a ház, a láz, a cikáz... de az „átremeg” és az egésznek ez a roppantul teátrális, még ennél is igazabb mélyekről jövő gesztuspoézise – elemi hatású. Mondom, nagy verseink egyike.

Ily eszközökkel!

*

A „Koncert”-ben ezek a váratlan megszólalások is elemi hatásúak; csak úgy a semiből:

*„Most tetszenek nekem az üvegek,
mély délutánban oly mélyen tüzelnek...”*

Tényleg, csaknem eszköztelen. Sőt. Mintha öntetszelgés is volna a dologban. De ez mind el van söpörve aztán. Elemi erejű a hatás. (Számomra mindenképp.)

„...az elborult szobák benn barna színben...”

Szent vicc. És csudás. És a rím rá! A legnagyobb közhely! Elképzelhetetlen, hogy ekkora belső tartalom híján egy önképzőkörben megélhetne akár:

„és tetszik a föld és mindenki, minden”.

És egy csordultig csodákkal teli nagy, még fölfedezetlen versciklusban – hordozó és körbejárható erő!

A folytatás is ilyen szecessziós, poszt-impreszionista elemekből építkezik:

„– Nézd, nyáron azt mondtam magamban:
De szép lesz ősszel, ha beteg leszek.
Jó valaki, ki csendes és beteg,
megnő a házunk majd, ez a csodás ház,
s a szél bongó telefondróton hárfáz.”

Jó, hát itt fele-fele arányban minden csupa telitalálat is, elbűvölés, költészeti csúcsvonulat. De az egész...! Hát az a mi kategóriáink közé tartozik.

S majdnem vicc, faliáldás:

„Csók, zavaros must, mézes, mérges, édes –
csak sose lenne a csóknak szünetje –
hajh, nyári láz, hajh, dús delírium,
csókok szünetje, életem szünetje.”

Csaknem kóklerség. És nagy, nagy, nagy költészet.

Mert „mögöttese” máig: kifejezendő. Vágyunk hallani. Magánéleti szerelmi történetek szélsőségeinél jobban. (Már én legalább.)

*

„A nő szól:
De én szeretlek, édes emberem,
az életem gyógyítja a tiédet.
Gyógyítja egyik száj a másikat,
gyógyítja egyik kéz a másikat,
gyógyítja egymást két szegény kis élet...”

Ez se kevésbé cifra, ugye? És ilyesmikből felépül az egyik legszebb oratóriumunk. Mert fel, fel!

„A férfi szól:
Én eltemettem, édesem, beléd,
kit most borzongva hívok újra vissza,
mint halvány lángnál bomló spiritiszta
halottjai kísértő szellemét...”

Olvasóm, lassan magadra hagyhatlak. Tudod már, a „bomló” sugározza szét itt azt a lelki hasadóanyagot, mely a ragyogást megteremti.

*

A *Kártya* maradjon is olvasatodra, itt még – bár annyi mindent idézhetnék, de nem élhetek vissza a vendégszeretettel, s mostanra már, ismétlem, ki-ki legalább akkora szakértő ebben itt, mint én... a tehetségesebbje még nagyobb is, a lelkem! Így van ez mindig az „alapkutatással”. Mások üdvét szolgálja, jobb szerényen félrehúzódni.

Hanem ha már így figurálisra vettük elemző személyünket, álljon itt a „Koncert”-ből ez az általam nem első ízben idézett pár sor:

„A nő szól:
Nézd őket itt... Míg várunk a vonatra,
hogyan cicáznak kormos árnyaink.
A kavicsok közt, a fényes sineknél
zöld csillagunk meddő sugára ing...”

Azért ez nagyon komplex, ugye? Pontos, ellenpontoszó.

„...és úgy folyik le fénye arcainkra,
mint beteges, halványzöldszínű tinta.
Folyik a holdfény,
a régi kiholt fény,
s lenn összesimul két alak
sötét tagokkal, hallgatag...”

A „sötét tagokkal” az erős elem, érzésem szerint. De az egész jelenet jó. Mostanra már elfogadtuk.

Nézd, most húzódba messze távolodnak...”

Húzódba...!

„most összeér árnyék-kezüik,
s ölelkeznek, szegény, szegény bolondok,
mivel mi is ölelkezünk.”

Nekem még a kezük-ölekezésünk rímzökkenés rí ki a leginkább. Furcsa, hogy ilyesmi érződhetne a mozzanat gyengeségének. A legtöbbször a gyönyörűségesség, a pontos klappolás, kelepelés, gyöngytrappolás, féldrágakő.

Valódi fénnel ragyog, igazi hangot ad.

Külön dolgot tárgya: meghatározni, hogy a végső soron az egész életműben így építődő versek közül miért és melyik emelkedik nagyon nagyra, elemi erejűvé, átfogó, mégis kavics-sima fontosságúvá.

Gyanítom: itt a dolog kulcsa(inak egyike). Kosztolányi egész lírai életműve meg- s meghatározódik, újra meg újra, e szélsőséges értékek által. Ezeket ő nem, hogy nem bírja elhagyni: ez ő, ezek.

S akkor talán csak a mi kanonizált szemléletmódunk „sarkít” néha akaratlan? Nem is olyan nagyok a különbségek a választékos, a cifra és az elemi erővel természetes eszközök közt e költészetben?